En Troensedreng krydser sit spor

Af Frans Lærke Bødker

Forord

Måske kender du det. Pludselig forstår du en gammel verselinje, fordi betydningen af et bestemt ord går op for dig. Eller du finder den brik til puslespillet, der får mange andre til at passe sammen. Præcis sådan har det været for mig, at dykke ned i slægtshistorien. Man synes, man kender det hele, men så er der alligevel noget, man ikke ved.

Billedtekst 1: Det nordlige Tåsinge. Skitse over den geografi artiklen bevæger sig rundt i. Bemærk "noret", der på gl. kort kaldes 'søen' vest for Valdemars Slot. Det var oprindeligt en lavvandet vig med havvand fra Lunke, som strakte sig helt ind mod bunden af Gyden i Troense. Etableringen af en dæmning samt afvandingskanaler, såkaldte 'sutterender' (af fransk souterrains), indvandt ca. 50 tønder land og gav hurtigere vejforbindelse fra Slottet til skovene og skabte en hø- og græsningseng. I dag er det en ferskvandssø, hvor DOF's tællinger dokumenterer, hvor varieret og talrigt fuglelivet er efter genetableringen af vådområdet. Grafik, Lars Lærke Bødker

I søgningerne om mine forfædres liv og levned har jeg haft utrolig god hjælp fra Lone Fallentin, arkivleder, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv, Knud Helles, formand, Troense Beboerforening, Morten Hahn-Pedersen tidl. museumsdirektør, arkiv.dk og gode troensere. Det har været spændende at læse de mange solide kilder, der er nævnt i referencelisten og at finde ud af mere om den ø, man kunne blive færget over til i gamle dage.

Jeg havde fået lyst til at undersøge lidt om min fortid. Fx ville jeg gerne finde ud af, hvor Bødker-navnet stammer fra og hvordan hænger mon vores Bødker sammen med Fallentin, Stær, Thurøe, Vogn og en række andre efternavne, som af mange forbindes med min fødeø. For at finde svar, gik vejen direkte tilbage til Troense, hvor jeg voksede op.

De fleste mennesker er visuelle. Det er baggrunden for, at fx tegneserier er så populære. I vor tid udnyttes det i de moderne kommunikationsmedier; Snapchat og Instagram. Billeder siger nogen gange mere end mange ord. Artiklen er derfor spækket med billeder. Det, jeg har fundet ud af, er nok repetition for nogen; men en del har været nyt for mig. På de følgende sider vil jeg tage læseren på en fortættet tur gennem Troense og omegn, som jeg har kendt og hørt om det. Jeg håber, at denne lille artikel kan bidrage til din lokalhistoriske viden.

Introduktion

Troenses udviklingshistorie kan for overblikkets skyld kort beskrives i fem faser. 1. Fase, hvor Troense før 1678 var en lille flække bestående af få spredte gårde og huse i en nordlig bebyggelse ved Pilekrogen og en sydlig i bunden af det nor, der skar sig op vest for den halvø Valdemars Slot blev opført på. Bebyggelserne var forbundet med en ubebygget 'grøn gade'. 2. Fase, hvor Troense voksede med matrikuleringen af først Grønnegade og siden Strandvejen fra 1750. 3. Fase, hvor en industri baseret på frugtavl, skibsbyggeri og -fart konsolideredes fra omkring 1827. 4. Fase fra ca. 1905, hvor et ungt turisterhverv brød frem, og en 5. Fase fra 1966, hvor Troense udvidedes, men blev en soveby og forstad til Svendborg.

I 1823 udgav Frederik Christian Lund (1780-1854) en bog om Tåsinge. Bogen hedder Beskrivelse over Øen Thorseng. Lund var sognepræst for Landet Menighed 1809-54. Taasinge Museumslaug lod bogen genoptrykke i 1973 og vi kan takke dyrlæge P. Pedersen for, at det latinske i stedet for det gotiske alfabet blev anvendt. I introduktionen til bogen skrev Lund, at oplysningerne blev indsamlet og bearbejdet i 1815-19. Vi har altså her at gøre med en 200 år gammel ekstraordinært stærk kilde til informationer om øen og dens tidlige liv.

Navnene Piil og Pilegaard skal efter sigende relatere til Pils Slot, en borg, der har ligget i Pilekrogen for rigtig mange år siden; men som der ingen spor er efter. Borgen bevogtede indsejlingen til Svendborg fra øst, mens Horse Slot værnede mod vest. Begge var middelalderborge, der lige som Kærstrup, menes at have været udstyret med vandfyldte grave, volde og tykke mure, hvor herremænd, senere biskopper og siden adelige har kunnet forskanse sig. Vi ved ikke, hvordan borgene så ud; men det er nok rimeligt at forestille sig, at de har lignet det nordvestjyske Spøttrup. På Tåsinge kendes endvidere fra gammel tid til nogle landbrugsejendomme med betydende indflydelse, hvoraf der vist kun resterer navnene, nemlig Troensegaard, Gammelgaard og Stougaard.

Vindebyfærgen

Vi ved fra FC Lund at Tåsinge omtales så tidligt som i 1100-tallet i det islandske hovedværk Knýtlingasaga (om de danske konger bl.a. Knud'erne) som Thioslund og også af Saxo, der på latin i sin danmarkskrønike, Gesta Danorum, kalder øen Thoslandia. Det betyder, at Tåsinge har haft en rolle og har stået i forbindelse med det øvrige Danmark siden oldtiden. Bynavnet Troense (Trwns) er afledt af navnet på det næs, hvor byen opstod med udgangspunkt i de spredte huse og gårde, der var i Pilekrogen og bunden af næsset. Bynavnet nævnes første gang i 1454 (Svendborg Amts Bebyggelsesnavne 1958, p. 54).

Der har langt tilbage været behov for at passere det ret smalle, men sine steder dybe og strømfyldte farvand, som Svendborgsund er, for at bringe varer fra Tåsinge til torvs i Svendborg. Lund skriver: *"når strømmen går mod øst, er den ud; når den går mod vest, er den ind"*. Strømmens retning i Sundet er fortsat vigtig information for sejlere. Tåsinge lå centralt i landet og øen var bindeled til Langeland/Lolland og Ærø/Schleswig. Historikere er enige om, at færgedriften mellem Svendborg og Vindeby har været en helt afgørende forudsætning for at knytte Tåsinge til Fyn i hvert fald siden grundlæggelsen af Svendborg (Swineborgh) i 1100-tallet. Den første eksakte omtale af færgedriften mellem Svendborg og Vindeby er dog så sent som i 1503.

Billedtekst 2: Færgelejerne i Vindeby med dampfærgen Fritz Juel, der blev indsat i 1873 – postkortet er stemplet 1916. Scan af eget postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

CG Høgstrøm beskriver fra 1600-tallet en færgefart med enten en større sejlfærge eller med mindre færgesmakker. Der var to anløbsbroer på hver sin side af Sundet, hvilket vidner om en betydelig kapacitet og trafik. Vi ved også, at stamhusherren på Valdemars Slot indtil 1926 havde koncession på færgeriet. Andre overfarter var illegale. Han skulle til gengæld sørge for færger, anløbsbroer og bestemte, hvem der fik fæste som færgemand. Fæste indebar, at ejeren (her stamhusherren) gav brugsretten til en anden (her færgemanden) til gengæld for en modydelse som fx arbejde (hoveri) eller betaling (landgilde). Fæstevæsenet stammer tilbage fra meget gammel tid, men ophørte ved lov i 1919, hvilket i praksis var omkring 1. Verdenskrig idet Slottets ejendomme gradvist overgik til selveje gennem salg.

Vi ved præcist, hvornår færgefarten ophørte. Det gjorde den, da Svendborgsundbroen åbnede i november 1966. Efterhånden som biltrafikken voksede udfasedes færgerne og byggedes større. Skroget af den første dampfærge Fritz Juel endte efter 1946 sine dage på Svendborg Skibsværft som 'flydepram'. M/F Taasinge fra Ring-Andersen blev i 1964 solgt til Årøsundoverfarten. M/F Svendborgsund er i dag husbåd i København. Først åbningen af Langelandsbroen og Siø-dæmningen samt nedlæggelsen af den direkte færgeforbindelse mellem Svendborg og Rudkøbing, førte sammen med den stigende biltrafik til så stærkt pres på de 4 Vindebyfærger, der var i drift, at en anden løsning måtte findes. Men jeg husker endnu den ca. 400 meter lange (5 min) og hyggelige tur med træfærgerne Svendborgsund og Fritz Juel, der var bygget hos Ring-Andersen, eller med stålfærgerne Holmen og Braten fra henholdsvis Svendborg og Husum skibsværfter. Vi tog tit vores cykler til færgen for at gå i svømmehallen eller biografen i Svendborg. En af mine bedste venners far var maskinmester ved færgefarten.

Billedtekst 3: Valdemars Slot blev opført af Kong Christian IV i klassisk renæssancestil til sønnen Valdemar Christian i perioden 1639-1644. Det slot vi ser i dag er resultatet af en større senere ombygning præget af barokkens symmetri. Foto, Lars Lærke Bødker

Valdemars Slot

Troenses udvikling er nært knyttet til Valdemars Slots historie. Det var Kong Christian IV, som lod Valdemars Slot opføre i perioden 1639-1644 i klassisk renæssancestil til sin søn med Kirstine Munk, Valdemar Christian. Valdemar kom aldrig til at bo på slottet, fordi han i frustration over ikke at få tronen efter sin far valgte at være lejesoldat (officer) i forskellige europæiske krige, hvor han i 1656, helt ung, mistede livet på en slagmark i Polen i svensk tjeneste.

Valdemars Slot blev bl.a. bygget af sten fra middelalderborgen Kærstrup, som lå dér, hvor der er en 'remise' syd for Vievejen, hvor vejen fra Slottet deler sig og henholdsvis går mod Bregninge eller mod Lundby. Nyt tegl blev brændt på et nyopført teglværk i Vemmenæs og fragtet over Lunke på pram. Man kan stadig se reminiscenser af 'Kærstrup voldsted', som består af en indtil ca. 4 meter høj, 4-sidet vold. Den er ca. 65 x 65 meter i udstrækning og omgivet af en grav, der ikke længere er vand i. Voldstedets samlede størrelse er ca. 90 x 90 meter og er nu begroet så meget med træer, krat og buskads, at det er vanskeligt at overskue. I min barndom ledte jeg sammen med mine kammerater intenst dér efter en rustning, et sværd, en armbrøst eller et guldhorn. Vi fandt aldrig noget; men vi havde jo heller ikke en metaldetektor.

Kong Christian V valgte i 1678 at give slottet i gave som tak for indsatsen i svenskekrigene til 'søhelten' fra Køge Bugt, admiral Niels Juel. Af skødet fremgår det dog, at slottet snarere var afdrag på den gæld - bl.a. 'prisepenge', som Kronen havde til admiralen. Valdemars Slot var ved overdragelsen meget forfaldent pga. manglende vedligeholdelse og den ublide medfart svenske soldaters ophold og hærgen 1657-60 havde medført.

Det havde været Kong Christian IV's og senere admiral Niels Juels vision at samle hele Tåsinge under Valdemars Slot. Admiralens pligter i flåden holdt ham imidlertid til søs og i København, og det blev hans søn etatsråd Knud Juel, der fuldbyrdede planerne. Han samlede endeligt Tåsinges lige knap 7.000 hektar under Slottet. Niels Juel, der var af adelsslægt, havde dog selv ladet slottet renovere efter overtagelsen og han opførte slotskirken i den søndre fløj. De to første Juel'er på Valdemars Slot samlede og opkøbte altså først og fremmest gods, jord og omkringliggende ejendomme. Mens det blev sønnesønnen til søhelten - Niels Juel 'den yngre' (1696-1766), der kom til at udvikle og anvende godsets muligheder. Han var den moderne, visionære og driftige iværksætter. Da han slap tøjlerne (- og ridepisken; det hedder sig flere steder, at han var en hård mand), fortsatte nevøen Frederik Juel efter sin farbror.

Da Frederik Juel (1761-1827) døde, arvede sønnen Carl Juel (1780-1859) godset. Han var gift med Sophie Frederikke Stieglitz-Brockdorff, der havde overtaget Scheelenborg. Det blev baggrunden for, at Valdemars Slot blev drevet af forvaltere en stor del af 1800-tallet og ofte stod ubeboet. Omkring 1900 var godsets økonomi så anstrengt, at stamhuset blev sat under administration og avlsgårdene blev solgt fra til andre lokale landbrug. I 1923 solgte ejeren yderligere 110 hektar fra. I 2003 overtog Caroline Fleming, Valdemars Slot, men hun afhændede det efter nogle år igen. Valdemars Slot drives nu af et selskab som en sammensat forretning med driftsområder inden for landbrug, skovbrug, jagt, udlejning, turisme, koncerter, hotel- og restaurationsvirksomhed.

Billedtekst 4: Storms Hjørne. I Troenses tidlige tider var der en allé af høje træer kun afbrudt hist og her fra Valdemars Slot hele vejen til Vindebyfærgen. Forrest i billedet ses Strandgade 3, hvor vi boede, da jeg var helt lille. Foto af postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Der var i tidlige tider en allé af forskellige træer, bl.a. poppel, kastanje og lind fra slottet og hele vejen til færgelejerne i Vindeby. Man kan på foto fra omkring år 1900 se en intakt 'poppelallé' helt ind til Storms Hjørne, men der var fx også popler ved 'Sommerly' på hjørnet til Badstuen. Turen fra Svendborg til Slottet (halvøen, som det lå på, hed engang Tronøret) gik i gamle dage med færgen til Vindeby, hvilket dengang uden broklap indebar betydeligt besvær med hest og vogn. Vindeby færgegård eller -kro kunne derfor være et passende sted at gøre ophold før eller efter

overfarten. Fra Vindeby gik turen gennem alléen ad den slagne vej over Eskær og så til venstre. På pæne dage og ved dagslys kunne vejen lægges gennem Bregningeskoven. Der var ikke meget by over Troense før 1750, det var en lille landsby, som bestod af spredte gårde og huse.

Kammerherre Niels Juel overtog som 18-årig i 1714 Valdemars Slot og flyttede nygift til øen i ca. 1720. Han gik straks i gang med iværksætteriet. Han rumsterede konstant med alskens planer. Niels Juel genopbyggede som noget af det første den ødelagte avlsgård, men nu som de længer, der ses på hver sin side af slotsdammen ('spejlsøen'). Han samlede 'oplysningslitteratur' på sit bibliotek. Han lod et 8-mands 'orkester' danne og hidkaldte ved flere lejligheder en 'teatertrup' til Slottet. Han tog initiativ til udstykning af de parceller, der skulle blive til Troense. Det var hermed hans fortjeneste, at Troense voksede sig fra at være en lille flække til at blive en regulær by. Det var ham, som betalte, animerede og nogen gange tvang til plantning af talrige nye frugttræer på øen, som skulle blive levevej for mange. Niels Juel så muligheder i 'manufaktur og konfektion'. Han hentede derfor ca. 1751 kyndige fabrikanter fra Tyskland til at påbegynde etableringen af en meget tidlig dansk fabrik. 1754-60 renoverede han Slottet ledet af den holstenske arkitekt GD Tschierscke til det udseende i 'barokkens symmetri', vi kender i dag bl.a. med portbygningerne og tepavillonen. Han lod også renæssanceslottets trappetårn fjerne og erstatte af en stor hovedtrappe. Det var formentlig samme arkitekt, der projekterede udstykningen i Troense.

Fabrikken og kilden

Klæde- og linnedfabrikken blev placeret i bunden af Grønnegade, dér hvor der var skovridergård. Der er ikke længere skovrider ved slottet. Da 'klædemøllen' var på sit højeste beskæftigede den 56 kvinder, som spindere og 16 mænd, som vævere. I produktionen indgik også tyske arbejdere, hvis opgave det bl.a. var, at oplære den lokale arbejdskraft. Fabrikken blev dog aldrig den helt store succes og måtte opgive produktionen af bl.a. 'damask og olmerdug' omkring år 1800. Fabrikken fik sin kraft fra en vandmølle, som blev drevet af vandet i Mølledammen. I dag kan det stadig tydeligt ses, at forsyningen til vandmøllen var konstrueret således, at vandspejlets niveau i Mølledammen er højt hævet over afløbet, der er ført under vejen. Kraften i faldet af vandet fra vandspejlet til møllehjulet udnyttedes.

Vandforsyningen kom via det naturlige fald ad Troenserenden primært fra 'Ganse Kilde' i Kildemarken. Ganse Kilde udgjorde oprindeligt vandforsyningen til Valdemars Slot. Overleveringen beretter om en mand, der i arrigskab slog sin tjenestepige Ganse ihjel, mens hun gik og pløjede marken for ham. Han begravede hende under en busk på stedet. Dér, hvor han gravede, sprang kilden og afslørede hans udåd. Kilden tillagdes i gammel tid helbredende egenskaber. Især Sct. Hans aften valfartede man til kilden for at blive begunstiget med dens magiske virkning. Kildens udspring var et i øvrigt uhyggeligt sted, når vi som børn stod og stirrede ind i mørket i det skur af galvaniserede blikplader, som dækkede over kildevældet fra jordens indre. Det havde naturligvis ellers ikke skortet på de voksnes skræmmehistorier, der skulle få os børn til at holde os langt væk fra stedet med det "bundløse" vand. Kilden er stadig et klamt sted, men nu er det mest pga. manglende vedligeholdelse.

Skovridergården blev indrettet i den oprindelige fabriks hovedbygning. Jeg kom en del i Skovridergården som barn, fordi min meget gode legekammerats far var ansat ved Valdemars Slot, og han havde sin arbejdshest til skovdriften opstaldet dér.

Vand- og vindmøller

Vandmøllen ved klædefabrikken var en 'stampemølle' til knusning og findeling af den masse tekstilerne blev fremstillet af. Ellers har agerbrugere vel til alle tider haft behov for at fremstille mel af korn. Også på Tåsinge har der været mange 'kornmøller' i tidens løb. De første kornmøller i Danmark var vandmøller; således også på Tåsinge. Der kendes til Bregninge Skovmølle, som svenskerne gav en hård medfart under deres besættelse af øen. På trods af diverse efterfølgende reparationer, blev den alligevel senere afløst af Ventepose Vandmølle. Ventepose Vandmølle, som rigtigt hedder Brægneshouff Mølle, blev opført i begyndelsen af 1720'erne (læs artiklen af Svend Højte i Tåsinge Årbog 2003, hvor der også er et billede, der samtidig viser CJ Jensens skibsværft nord for vandmøllen). Desuden var der Røde Mølle lige ved siden af og Pederskovhuse Vandmølle på Jydevej, som det var nemmere at komme til fra mange af Slottets marker. Ventepose Vandmølle kunne der sejles til – også fra Thurø. Et dilemma var det dog for alle vandmøllerne, at der ingen steder var en vandrig mølleå til at levere kraften. Alle steder måtte der etableres mølledamme, som fik deres forsyning fra kilder i undergrunden. Når der var knaphed på vand pga. frost om vinteren eller behov for vand til andre formål om sommeren, måtte møllernes aktivitet neddrosles og nogen gange indstilles. Deraf måske det lidt lakoniske navn 'ventepose'.

Billedtekst 5: Ventepose Vandmølle, som jeg har set den fra vandet utallige gange, var en kornmølle i Bregningeskoven. Møllen blev

gennemgribende restaureret i 1990. Det er muligt at leje stedet til ferieophold. Umiddelbart nord for møllen lå et af områdets mange velrennomerede træsejlskibsværfter - CJ Jensens Plads. Her er der god vanddybde tæt ved land. Foto, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Den lunefulde og til tider for begrænsede vandforsyning til vandmøllerne førte til bygning af en mere stabil 'vindbaseret mølle' i Bregninge; med flot udsigt på Tåsinges højeste punkt 72 meter over havet. Der har i tidens løb været flere møller på stedet. Den første var en 'stubmølle' efter hollandsk og frisisk model, hvor hele møllen kunne drejes fordi den stod på en gigantisk "juletræsfod". Valdemars Slot havde lige som vandmøllerne også møllen i Bregninge, som fæstemølle indtil 1912, hvor den kom på private hænder. Møllen blev moderniseret med vindrose, klapvinger og hjælpemotor. Men den tekniske udvikling overhalede også den. Møllen blev solgt i 1948 og ombygget til restaurant. Der kom nye vinduer, vingerne blev kortet af, hatten gjort fast og krøjeværket fjernet. Møllen drives fortsat som restaurant og den har en blændende udsigt mod øhavet.

Badstuen

Det fortaber sig i fortidens glemsel, men det forekommer sandsynligt, at der på et tidspunkt har været en 'badstue' i Troense. I hvert fald må der have været så meget vidnesbyrd om én, så man i sin tid da byen udstykkedes valgte at bibeholde navnet, Badstuen. Gaden var del af den oprindelige bebyggelse og er dermed ældre end fx Grønnegade og Strandvejen. Det ses af, at grundene er udstykket anderledes og husene er tættere på vejen. Badstuer var meget almindelige i middelalderen. Badstuerne forsvandt af flere grunde, men bl.a. fordi der var mistanke om, at de udgjorde en sundhedsmæssig risiko (fx spredning af syfilis). De blev derfor forbudt. I mange byer er der gadenavne, som vidner om, at her har der været en badstue. Jeg har aldrig mødt nogen, der vidste noget om eller kunnet opspore informationer om en badstue i Troense. Jf. en af mine kilder, kan badstuen have ligget på matriklen Badstuen 1 eller 2, men det er endnu ikke bekræftet. Hvis nogen ved noget, så lad høre.

Billedtekst 6: Barndommens gade - Grønnegade i Troense ca. 1958. Min farfar, malermester Bernhard Severin Bødker (1892-1973) med cerut i munden på vej hjem fra arbejde fotograferet ud for nummer 11. Billedet må være manipuleret fordi "Fløskes" hus - Grønnegade 15 er fjernet. Min farfars søfartsbog fortæller, at han også prøvede kræfter med sømandslivet. Han havde hyre 18 gange i perioden 1915-1925; mest som kok og ellers som matros. Scan af foto på forsiden af husstandsomdelt pamflet, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Grønnegade

Tilbage til Grønnegade, som tilhører den ældre del af Troense. For godt 250 år siden – ca. 1750, sideløbende med at fabrikken blev opført, lod kammerherre Niels Juel denne del af byen udstykke af jord tilhørende Valdemars Slot. Det blev til de karakteristiske smalle, dybe parceller. På grundene byggedes der huse, hvoraf nogle var fæsteboliger til arbejderne på fabrikken og væverne, der var hentet i Tyskland. Ud over at ejendommene skulle kunne give livsgrundlag (køkkenhave, ko, gris, får, hest, høns, gæs osv.) til én og nogle gange flere familier, så skulle haverne også, som allerede nævnt, efter Niels Juels idé bruges til frugtavl. Husene i Grønnegade lå på to snorlige rækker med samme afstand til vejen og stråtag med ens højde og rejsning. Karakteristisk er også de ældste huses 'gennemstukne bjælkehoveder' og de 'bræddeklædte helgavle' med 'drypplanke på knægte'. De fleste huse var hvidkalkede, enkelte var gule og ganske få var rødkalkede. Individualiteten kom til udtryk ved valget af om bindingsværket skulle være rødt, umbra, grønt eller gråt. Slottets huse rundt omkring i lenet til arbejdere og funktionærer var altid kalket gule og havde de bindingsværk, var det sorttjæret. Ud af haverne og frugtavlen voksede byens eksistensgrundlag. I Troenses skipperhjem har der siden starten af langfarten i 1800-tallets sidste halvdel hørt to 'porcelænshunde' til i vinduet. De fleste skibe lagde turen forbi England på vejen ud eller hjem. Det var almindeligt, at sømændene tog gaver med hjem, og et sæt porcelænshunde var en fin og hyppig gave. Porcelænshundene havde plads i vinduet, hvor de kiggede længselsfuldt ud ad vinduet efter sømanden, når han var ude at sejle - og indad, når han var hjemme. Glem blot 'dumsmarte bemærkninger' om, at hundene også var et hemmeligt signal til en elsker; hvis det endelig var, vidste han såmænd nok besked i forvejen i så lille et samfund om at manden var ude at sejle.

Haverne

Husene i Troense havde typisk et tilliggende på 1-3 tønder land. Jorden var delt i forhaven, der var 'prydhave', baghaven, der var 'nyttehave' og 'marken'. Markerne var oftest udlagt med græs til husdyrhold og frugttræer. Man havde normalt ikke en græsplæne. Forhaven var udelukkende til pynt og her kunne der i ældre tider ses

eksotiske vækster, skildpaddeskjolde, store konkylier mv., som vidnede om forbindelsen til den store verden. Karakteristisk var også små, lave buksbomhække, der indrammede roser, pæoner, hortensia og andre prydplanter. I forhaven kom man ikke i arbejdstøjet. Om visse 'storagtige fruer' i Troense sagdes det, at de studsede tjørnehækken eller rev havegangen iført hvide 'kniplingshandsker'. Forhaven var hjemmets ansigt udadtil. Herfra kunne man holde øje med naboer og forbipasserende, udveksle nyheder og i det hele taget deltage i det sociale liv.

Befolkningen

I dag bor der ca. 6.150 personer på Tåsinge, heraf ca. 1.150 i Troense. I 1740'erne var der som nævnt ikke meget by over Troense og der boede nok kun omkring 100 sjæle. Ved folketællingen i 1801 var indbyggertallet steget til 536 personer og steg yderligere i takt med byens opgangstider til ca. 1.000 mennesker i 1860'erne, hvorefter befolkningstallet igen faldt hen mod år 1900 til ca. 600. Her stabiliserede befolkningstallet sig i en årrække. Under opgangstiderne i sidste halvdel af 1800-årene var de erhvervsaktive mænd meget borte og den skæve kønsfordeling blev forstærket af de mange enker, som var en konsekvens af det farlige liv til søs. Byens liv var præget af kvinder, børn og gamle mænd. Mange kvinder blev aldrig gift; man talte om 'Troenses 19 jomfruer'. Skellet mellem Troense og det øvrige Tåsinge var måske større end det almindelige skel mellem land og by. Det var to kulturer med hver sit verdensbillede. Præferencen gik vist begge veje. Man giftede sig ikke med en af de andre. Landboer foretrak landboer og søfolk holdt sig til søfolk. Der var nord og syd for Bregninge Bakke, som henholdsvis orienterede sig mod søen eller mod agerjorden.

Præstealléen

Der hvor Grønnegade slutter et stykke efter Isaks Banke, begynder Præstealléen. Men der er hverken præst eller allé. Præstealléens navn stammer fra præsten Kristoffer Iversen, der en periode i midten af 1700-tallet boede i klædefabrikken fordi præstegården i Bregninge var brændt fire gange i træk. Præsten gik, mens han boede i Troense, ad alléen, når han skulle til slotskirken. Hvis blot der var nogen, der ville plante en allé af lindetræer.

Salonskoven

Når vi nu er i den del af gaden – Kohaveskoven hedder egentlig den skov, man går ind i ved at følge vejen mellem Mølledammen og Skovridergården. Vi kalder den dog som regel 'Salonskoven'. Salonskoven var min og vennernes legeplads i hele min barndom. Ikke mindst var det et spændende sted, da den voldsomme orkan i oktober 1967 med vindhastighed på op til 180 km/t (40-50 m/s) lagde store dele af især granskovene ned. Skoven har fået navn efter det danse- og forlystelsesetablissement der hed 'Sophie Frederikkelund' (det hed Fruen på Slottet også) og lå der. Det fungerede en årrække fra 1847, som et sted, hvor folk kunne gå hen, når de ville danse og more sig. Det kan lade sig gøre at finde rester af pæle i den fugtige skovbund, der vidner om stedets eksistens, men man skal lede grundigt. Sophie Frederikkelund ophørte da gæstgiver K. Troensegaard i 1877 startede sin dansesalon ved hotellet, kaldet Terpsichore efter dansens muse. Det var et 8-kantet fritliggende træhus med en slags manege i midten, hvor bordene og stolene omkring, til dem der ikke dansede, var skærmet med en barriere. Navnet Troensegaard stammer fra den 2-længede gård, der i meget gammel tid lå i bunden af Gyden (matrikel 33a).

Billedtekst 7: Høkeren var i huset ved Hulvejen til Stranden til venstre i billedet. Herfra kunne skibene udproviantere inden de skulle på fart. Forrest til højre lå byens trikotage. Foto af postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Drama i Troense og i Nørreskoven

Vi boede oprindeligt centralt i Troense i en lille lejlighed i Strandgade 3 hos Victor Sørensens. Lige på den modsatte side af gaden var Tatol. Signe Mikkelsen, der drev og ejede forretningen sammen med sin mand, reddede engang mit liv. Jeg havde slugt min sut og den havde sat sig fast i halsen. Jeg var godt blå i hovedet, da hun snarrådigt vendte bunden i vejret på mig og med et velrettet klask bag i fik den ud. Engang lå der på den matrikel langs med Hulvejen til Stranden, et stråtækket bindingsværkshus, som man kan se på gl. foto. Her var høkeren, hvorfra skibene kunne udproviantere saltede sild mm., når de skulle på fart. Vis-á-vis Strandgade 3 lå også huset, der havde været Anette Frederiksens Pensionat, Strandgade 6 (hun var enke efter skipper Rasmus Frederiksen) et hvidkalket 12-fags hus med rødt bindingsværk og stråtag. Huset var forfaldent og blev revet ned i 1967. Det var i det hus, Elvira Madigan og Sixten Sparre boede i det østre gavlkammer, da de overnattede nogle dage i Troense i juli 1889 forud for det skæbnesvangre skuddrama i Nørreskoven. Nu er grunden blot have, der tilhører huset ved siden af.

Billedtekst 8: Strandgade 6, det tidl. Anette Frederiksens Pensionat, hvor Elvira Madigan og Sixten Sparre overnattede nogle dage i 1889 inden det skæbnesvangre skuddrama i Nørreskoven. På billedet ses huset i 1958, ved siden af Tatol, inden det ni år senere blev revet ned. I huset boede en af mine venners bedsteforældre til leje en periode. Luftfoto Det Kgl. Bibliotek

Før butiksdøden

For omkring 50 år siden var der i Troense 3 købmænd, 1 Tatol, 1 grønthandler, 1 bager, 1 tobakshandler, 2 slagtere, der hver en gang om ugen iført næsten hvid kittel solgte slagtervarer fra bilens bagklap, 1 ålekvase og 1 mælkehandler som bragte ud med hestevogn. Ud over dagligvarebutikkerne, var der de mere turist- og fritidsprægede forretninger som fx hotellet, 2 kroer, søfartsmuseet med sin landgangsbro, Frk. Lunds lille vævestue i Grønnegade, en tilsvarende ved Rosenhegn, en i Gyden og Hilda Webers Premier-ishus på hjørnet ved Slotsalléen og Strandvejen. Efter 'Striglerhus' var der en BP-stander, som, efter den forsvandt, har været stærkt savnet af lystsejlerne. I Strandgade var der vaskeri og i nummer 29 havde Troense sit eget posthus, selvstændigt postnummer og egen telefoncentral, hvor en dame satte ledninger ind i huller. Og så var der naturligvis også alle de gængse bygningshåndværksmestre, som drev deres forretninger. Vi havde også 1 trikotage, 1 sparekasse, 1 cykelsmed, 1 herrefrisør samt 1 bibliotek i en kort periode i den nedlagte skolestue. Det lyder som forhistorisk tid; men alt dette er såmænd ikke længere siden end min barndom.
Kommunesammenlægningen med Svendborg betød flere synlige ændringer. Foruden at postnummeret 5992 forsvandt, skulle Skovvejen nu hedde Pilekrogen, Lundevej kom til at hedde Badstuen hele vejen, Hulvejen skulle absolut hedde Landingen, selvom ingen havde postadresse der, og Strandvejen blev til Troense Strandvej.

Billedtekst 9: Fra en bænk på Badstuestien er der et flot udsyn op over Kildemarken (Nors Mark) mod Ganse Kilde, som er i klyngen af store træer til højre. Foto, Lars Lærke Bødker

Yt og nyt

Jeg (1955) gik i skole i Grønnegade 4 indtil den lukkede midt i anden klasse. Min far (Palle Bødker 1928-2000) gik også i skole i Grønnegade – dvs. i Strandgade 1, og min farmor (Fanny Nikoline Bødker 1897-1947) gik i skole i Grønnegade, men det var i nr. 31 – Marie Møllers Privatskole.
Engang var der også et fattighus i Troense, det omtales i kilderne som 'hospital', men det var det ikke i vor tids forstand. Det lå Strandgade 10 på matriklen, hvor der nu er plæne over for hotellet (matr. 92). Her kunne ældre, der ikke havde nogen til at forsørge sig, handikappede og andre, der ikke kunne arbejde samt ubemidlede (både voksne og børn) få et måltid mad og lov til at bo. Hospitalet eksisterede 1801-69. Et anneks til hospitalet blev revet ned i 1891 og genopført som baghus hos købmand Christian Storm, Slotsalléen 2. Her ligger det stadig.

Billedtekst 10: Badehotellet i Troense blev opført i 1905 på Egebanken oven for Dampskibsbroen bl.a. i medfør af det stigende antal sommergæster (turisme). På grunden over for, hvor der havde været hospital og ned til Stranden indrettedes strandhave til hotellets gæster. Bemærk hotellet er uden veranda, men med borde, stole og bænke. Postkortet er stemplet 1923. På hotellet har jeg tjent lidt flere penge, end jeg har brugt. Foto af postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Ildebrand var en ret stor og frygtet risiko i stråtækte huse.
Et stråtækket hus er ved brand meget hurtigt borte. I min barndom sad man i tordenvejr oppe om natten og drak 'tordenkaffe'. Brand opstod desværre jævnligt pga. lynnedslag, men også skorstensbrand som følge af løbesod, der var en konsekvens af at fyre med fugtigt brænde, var en ret hyppig årsag. Vi havde derfor vores egen

brandstation, der lå i det udvendige sving af vejen, hvor Lundevej og Badstuen mødtes. 'Brandsprøjten' står nu på Egeskov. Men det var nok en falsk tryghed med egen brandbil og brandmandskab. Brandmændene blev kritiseret for at slukke for kraftigt før branden og navnlig var efterslukningen et problem.

Ting forgår og nyt opstår. Af nyere tiltag i Troense vil jeg fremhæve tre. 1) 'Badstuestien', der tillader dig lovligt at komme lidt bag om det hele og giver et glimrende indtryk af, hvor dybe haverne i Grønnegade er og desuden kvitterer med et flot udsyn op over Kildemarken (Nors Mark) mod Ganse Kilde. 2) Naturgenopretningsprojektet bag dæmningen ved Slotshagen efter 'Generalindehuset', som blev opført 1820 til Louise von Warnstedt (1777-1835), der var enke efter generalløjtnant Frederik Juel. Han omtaltes altid 'generalen'. Det er hurtigt at hundredvis af især støjende strandfugle har taget området til sig.

Billedtekst 11: Mammuttræet i udkanten af Kohaveskoven var allerede i min barndom imponerende stort og gammelt. Bemærk at Valdemars Slot lige kan erkendes i baggrunden hen over 'søen'. Foto, Lars Lærke Bødker

Når du en dag er på de kanter, så drej til højre ind ad stien langs søen lige før Pederskovgård. Et lille stykke inde ser du et meget imponerende 'mammuttræ' (Sequoiadendron Gigantenum) - en botanisk sjældenhed, en californisk kæmpefyr, som er et stort stedsegrønt nåletræ med tyk, blød og trævlet bark (nix pille). Barken er en evolutionær genialitet, der beskytter veddet mod overophedning i tilfælde af skovbrand. Allerede i min barndom var det et stort træ. På sin originale vokseplads i Californien, hører det til blandt verdens største træer og menes at kunne blive tusse gammelt. Slægtsnavnet Sequoiadendron er afledt af cherokee-høvdingen Sequoyah's navn og det græske ord for træ, dendron. Træet er bestemt et besøg værd. 3) Henning Storm Jensen *("Kaffen, sagde Gamle Gorm, købes skal hos købmand Storm")* har æren for at smutvejen fra Troense Strandvej til Mærskgården kom til at hedde Magellanstrædet. Ja, sådan undgår man at skulle runde Kap Horn, nu, hvor Lodskroen alligevel er lukket.

Børnenes Eldorado

Der har altid været et godt miljø for børn i Troense. Vandet kunne man svømme i eller sejle på i sin jolle og om vinteren, var der skøjter og isflager. Man kunne lege med hinanden og gøre ting sammen på tværs af aldre. Der var tolerance. En tradition der har holdt sig. Blandt meget andet havde vi et fantastisk brombærkrat, som hed Lunden, hvor der ingen voksne kom – aarrrh måske i bærtiden. Drengene kunne uforstyrret lege røvere og soldater eller bygge hytter. Lunden lå i Kildemarken ned til Lundevej, eller jeg skulle måske skrive Badstuen. Det var et særkende i Troense at næsten alle drenge havde et kælenavn: Huddi, Mussi, Balotti, Skibovs, Strobbi, Kytte, Bulder, Skipper, Labbe, Liverpool, Miklaus, Serbe, Guldsmeden, Generalen, Nixi, Båffi, Tulipanen, Løget, Jomme, jo, vi er nogen, der ved, hvem de alle var. Det var sjældent at nogen lavede banditstreger. Jeg husker blot en enkelt episode fra en Nytårsaften, hvor vi halede lokumsdøren fra Strandgade 6 op i hotellets flagstang.

Som børn badede vi om sommeren ofte ved 'Den Lyse Plet'. Den Lyse Plet var en stor lysning i Nørreskoven mod vandet med eng, siv, marehalm og sand, hvor det efter de lokale forhold var rimeligt at vade ud for at bade uden at skære sig alt for meget. På cykelturen derud gennem skoven krydsede vi 'Ormerenden'. Når vi kom frem, parkerede vi cyklerne i skyggen under egetræet og havde i reglen et tæppe med til at ligge på, saftevand i en patentpropflaske og en rulle Mariekiks. Man skulle vade helt ud til tredje sandrevle for at blive ordentlig våd. Der lå en mega stor, flad sten et sted derude, som man kunne bruge til at hoppe på hovedet i fra. Jeg har én gang oplevet på vejen hjem fra badetur, at to hugorme lå i gruset på skovvejen og tog solbad. De løb hurtigt ind i skovbunden og forsvandt, da de bemærkede os.

Ormerenden

Ormerenden er en håndgravet 'kanal', hvor der menes at være bortgravet ca. 30.000 m^3 jord! Ingen ved dog til hvilket formål. Teorierne er mange og så længe der ikke er foretaget arkæologiske undersøgelser, der blot kan fremsætte et bud på en datering, er der frit spil for fantasien. Fra sit udløb i Lunkebugten strækker Ormerenden

Billedtekst 12: Ormerenden – Ingen ved, hvem der gravede den eller, hvad den skulle bruges til. Foto, Lars Lærke Bødker

også kaldet Lindormebækken sig næsten 1100 meter i nordvestlig retning gennem den del af Nørreskoven, der hedder Pederskov op mod Kærstrup. Kanalen har muligvis været op til 3-4 meter dyb og er sine steder 10 meter bred. Måske har den skullet være forsyning til en mølledam for drift af en vandmølle ved Lunkebugten, måske tjente den til adgang for vikingeskibe, der skulle i vinterly, eller måske var det en kunstig vandvej for sejlads til og fra Kærstrup – hvem ved? FC Lund nævner både Lindormebækken og en vandmølle i Pederskov (det er dog nok dén i Pederskovhuse), men han kobler ikke disse to informationer sammen.

Historien om lindormen - den kæmpestore, glubske slange stammer fra den 'nordiske mytologi', og den er bl.a. kendt som udsmykning i vikingeskibets stævn. Lindorme er omtalt i mange sammenhænge, og det dragelignende fabeldyr havde bl.a. hang til jomfruer; men den var også en beskytter mod udefra kommende fjender. Lindormen blev et symbol for Fyn – som beskytter af øen og lindormen har siden 1784 prydet vindfløjen på Skt. Knuds Kirke i Odense.

Mytologien fortæller meget passende på Thorseng, som Tåsinge hed i gamle dage – altså Thors eng eller måske Thor seng, sagnet om guden Thor, der skal ud at fiske med jætten Hymer. Thor vil fange Midgårdsormen (som er en lindorm). Han bruger skibets anker som krog og hovedet af jættens okse som madding. Som bekendt spænder Midgårdsormen hele vejen rundt om Kloden. Thor får bid på ormen og Thor, der er voldsomt stærk, haler og Midgårdsormen stritter imod indtil jætten skærer fiskelinen over. Den dybe rende, Lindormebækken løber i, vidner om, hvor hårdt begge trak.

Bronzealderhøjen Ingers Høj

Ormerenden rækker langt tilbage i tiden, det gør Ingers Høj også. På vejen over Svendborgsundbroen ser du Ingers Høj ret fremme og den er ikke nem at overse, som den ligger lige under bakkekammen ikke så langt fra Bregninge Kirke. Højen omtales så tidligt som i 1572 og er dateret til Bronzealderen (1700-500 f.Kr.). Den indgår i en gruppe på i alt 7 høje i området, hvoraf en benævnes 'Brudehøjen'; men de 6 andre er overpløjede og de ses kun som store, regelmæssige buler i landskabet. Der er fortsat stor risiko for yderligere nedpløjning. Ingers Høj derimod er kolossal - 6,8 x 41 meter i diameter. Gravhøjen er fornemt placeret på den højderyg, der skyder sig frem nord for Bregninge Bakke. Den er en af landets største gravhøje, men er trods sin iøjnefaldende beliggenhed ikke kendt af så mange. Ingers Høj er ubestridt øens største, smukkeste og mest velbevarede høj. Den tåler sammenligning med landets fineste. Ingers Høj har været endnu flottere, end den er nu. Den har tidligere været omkranset af store sten. Desværre blev disse samt en del af højfoden fjernet ca. 1860. Højen har aldrig været sagkyndigt undersøgt og der vides intet om fund. Fra de øvrige høje skal der være gjort fund af urner og oldsager.

Billedtekst 13: Gravhøjen fra Bronzealderen Ingers Høj er iøjnefaldende placeret på højderyggen foran Bregninge Bakke. Med denne placering må der være begravet en meget betydningsfuld person. Der er i sigtbart vejr en fantastisk udsigt fra toppen af højen – her mod øst i retning mod Kidholm og Thurøbund. Der er offentlig adgangsvej bag tøjbutikken 'Elisa' på Sundbrovej - og så en tur hen over marken. Foto, Lars Lærke Bødker

Til højen knytter sig et sagn, som findes i flere versioner. De handler dog alle om pigen Inger, der havde svoret at være sin kæreste evigt tro og gifte sig med ham. Alligevel blev hun forlovet og skulle giftes med en anden mand. På vejen til alteret i Bregninge Kirke på bryllupsdagen dukkede Fanden op og greb Inger og førte hende med sig. Da hendes brudekrans var blevet fjernet, tog Fanden hende med ned i gravhøjen, som lukkede sig om dem.

Hos skomageren
Når jeg lukker øjnene kan jeg stadig mindes skomagerværkstedet. Det lå i baghuset til Slotsalléen 5. Huset var hvidt dengang. Den skønne duft af læder og skosværte. Eller når vi om vinteren kunne stå lidt i baggrunden og se de to skomagere arbejde, mens vi fik lidt varme fra gløderne i ovnen i hjørnet. I værkstedet kunne man få repareret sko og støvler samt flikket hæle - det var ret almindeligt. Det var tidens ideal at leve puritansk og ødselhed kendte ingen til. Når man hentede fodtøj, der var blevet repareret, blev det sirligt pakket ind i brunt papir med sejlgarn omkring og til børn kunne der vanke et bolsje. Det var min farfars bror Emil Bødker, der sammen med sin svoger, var skomager – og i Gyden var der yderligere én, nemlig 'Fine' Sørensen. Emils datter Adda drev en periode efter sin fars død en skøn iskiosk fra adressen (Fru Webers var stoppet) og så havde de i forhaven byens tidligste gode kirsebær, hvor man i sommerskumringen kunne gå på skud.

Billedtekst 14: Det siges at Grønnegade er en af Danmarks smukkeste landsbygader. Efter frokost er det en god idé at sende gæster på byvandring, for at se om de kan finde udvalgte, smukke gadedøre, mens du tager opvasken. Foto, Lars Lærke Bødker

Den ny by
Ca. 1760 blev Frederiksstaden opført (vistnok opkaldt efter Frederik V (1746-1766), der besøgte Slottet i 1750), eller Den Ny By som den blev kaldt, med etableringen af Strandvejen i et nordligt forløbende vejstykke forbi Jacobsens Plads, som den hedder nu, men dengang ved sin begyndelse, hed den Rasmus Møllers Plads. Strandvejen fortsatte efter en vinkelret kurve i et østligt forløb parallelt med kystlinjen. Langs Strandvejen blev der udstykket mere traditionelle brede byggegrunde, hvoraf de fleste havde og stadig har en helt enestående tilhørende strandhave mod Sundet, der ikke må bebygges. Parcellerne havde nogenlunde samme størrelse som dem i Grønnegade.

Pæreskuder og søfart
Frugtavlen, der for alvor blev taget initiativ til af Niels Juel 'den yngre', blev en succes og var med til at sætte skub i Troense som metropol for skibsbygning og søfart. Kammerherrens idé om i tidens ånd at opbygge et moderne handels- og industrisamfund i Troense med frugtavl, klædefabrikation, skibsbygning og søhandel tog form. Der blev bl.a. bygget de såkaldte 'pæreskuder' specielt udviklet til at sejle frugt fra provinsen. Det måske lidt negativt klingende navn skyldes, at frugten kunne være lidt anløben, når den nåede hovedstaden. Skibsbyggeriet gav beskæftigelse og fartøjerne blev et vigtigt element i den danske infrastruktur. Mange i Troense var i disse år søfolk eller tilknyttet søfart og skibsbygning. Fiskeri udgjorde fortsat kun et minimalt virksomhedsområde. Det hele voksede og i 1870 havde næsten 90% af den mandlige befolkning beskæftigelse med maritim tilknytning.

Det var dog ikke kammerherre Niels Juel, der startede frugtavlen på Tåsinge; men han understøttede og professionaliserede den. Man ved, at allerede i 1753 fandtes der mange kirsebær-, blomme-, æble-, pære- og valnøddetræer på øen, hvoraf en stor del var "gamle". Niels Juel gennemtvang en udvidelse og effektivisering af frugtavlen, bl.a. ved opformering og uddeling af importerede, forædlede sorter. Frederik Juel fortsatte farbroderens arbejde og under ham kom skudefarten med frugt til København for alvor i gang. Antallet af frugttræer på øen nåede helt op på 15.000.

Langt den meste frugt udskibedes direkte fra Troense. Frugten blev kørt fra øens frugthaver og -plantager til Stranden liggende løst på halm i kærrer eller hestevogne. Med gunstig vind kunne turen til København gøres på 2-3 dage, men drillede vejret kunne det tage lang tid. Frugten fra Troense havde dog et godt ry i København. Skibene lå typisk ved kajen og solgte frugten direkte til københavnerne. Skudefarten med frugt varede til 1918, hvor frugtavlerne på Tåsinge dannede deres egen forening. Det er lykkedes ihærdige entusiaster at bevare eksempler på de fleste gamle frugtsorter.

Et andet væsentligt led i etableringen af skipper- og søfartsbyen Troense var dens centrale placering for skibsfarten. Det var her, der var brug for at tage lods ombord for mange af de store skibe, der havde ærinde i provinsen. Skibe, der kom indenrigs, fra Østersøen eller fra den øvrige verden gennem Storebælt, søgte i stort tal nord om Langeland, forbi Thurø Rev og ind i Lunkebugten.

Lods ombord
Vel fremme i nærheden af Grønne Odde på Thurø, var det tid at få en stedkendt lods ombord for den videre, vanskelige fart ind i Det Sydfynske Øhav (læs evt. artiklen af Keld Bo Larsen i Beboerforeningsbladet 2018, som endvidere i modsætning til Valdemar Jensen, placerer 'Kap Horn' i det rigtige vejsving). På hjørnet af Strandvejen

og Lodsvej (kaldet 'Familiestræde' fordi der i mange af husene boede flere familier sammen) går en kort, stejl vej ned til det gamle lodssted. Dér, tæt ved Den Lille Skov, hvor vi badede som små, er stadig lodsbroen, lodsens vagthus, den fri udsigt mod Grasten, Grønne Odde, Fredskoven, i det fjerne Valborgs Kasse, Thurø Rev, Langeland, Stenodden og lige foran dig - Lunkebugten. Lodseriet fra Troense ophørte i 1967 og havde med sikkerhed da bestået siden 1692, dvs. at det var blandt de tidligste erhverv i Troense. I de første år var det en privat lodstjeneste, senere blev lodseriet en offentlig opgave.

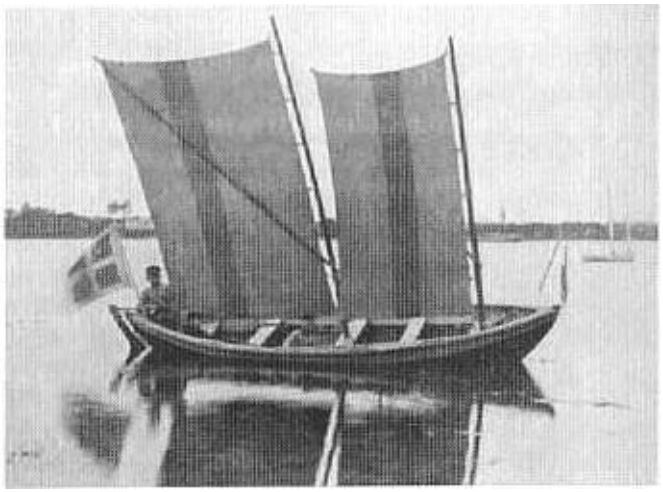

Billedtekst 15: Lodssmakke fra Troense ca. 1890. Bemærk Lodsflaget – Dannebrog med hvid kant og lodrette, røde striber i smakkerne. Foto, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Stærodden

Troensekysten har to steder, der giver naturligt læ for vestenvinden (se evt. kortskitsen i starten). Enten blev skibene i gamle dage lagt for svaj i Pilekrogen eller også på Eghave Flak (Eghavn), som er mellem det vinkelrette knæk ved Stærodden og lodsbroen. Stærodden hed egentlig Troner Ode (det er ikke en stavefejl); men kom efterhånden til at hedde Stærodden. Det skyldes højst sandsynligt, at min tip-tip-tipoldefar og senere hans søn, der begge hed Niels Stær, boede på Troense Strandvej 56 (dvs. i huset der lå på grunden før Axelhus) med tilhørende strandgrund - 55. Sammenlagt boede de på pynten fra 1771 til 1848. De fleste kender nok udtrykket 'en stær i kassen', men her var der altså i over 75 år en Stær på odden.

På Troenses red

På 'Flakket' eller i Pilekrogen kunne skibene vente på bedre vejr eller ligge opankret for vinteren. I det indvendige sving af Strandvejen, hvor den går over i Lodsvej lå beværtningen 'Røde Kro' (nuværende Troense Strandvej 84). Den blev i årene lige før og efter 1800 drevet af en anden af mine tip-tip-tipoldeforældre Erich Mathisen Rosenvind sammen med hustruen Kirsten. Røde Kro brændte og blev revet ned i ca. 1810. En ny kro blev opført lidt længere henne ad Strandvejen med navnet Eghavekroen (Troense Strandvej 80). En af de værter, der drev kroen, var Laurits Skov. Han fik med guldbogstaver i glasset over hoveddøren skrevet: L. Skov. Det fik vittige sjæle i Troense til at omdøbe kroen til 'elskovskroen'. Den fik fra 1945 navnet Lodskroen; men den måtte desværre dreje nøglen i 2001.

Skibsværfter

De smukke, velsejlende skibe fra Troense, var efterspurgte og havde et godt renommé. Sejltræskibsindustrien fik rigtig gode kår fra omkring 1830. De voldsomme engelske angreb ledet af Lord H. Nelson mod København i 1801 og 1807, havde medvirket til, at der for alvor var kommet gang i skibsbyggeriet, som 'stod på skuldrene af pæreskudebyggeriet' i området. Der blomstrede en stribe (over 20) værfter op rundt langs Svendborgsund (se fx Frode Holm-Petersen, p. 86). Et betydeligt antal skibsbyggere virkede i Troense langs kysten fra Ventepose Vandmølle til Stærodden. Der lå værfter dér, hvor vandet var dybt nok til, at et skib hurtigt kunne få vand under kølen ved søsætningen.

Det mest kendte værft var Møllers Plads på Strandvejen, som blev etableret i 1848 og frem til 1887 fungerede det på to strandlodder lejet af Valdemars Slot af brødrene Hans og Christen Møller. Familien Møller udgjorde et veritabelt skibsbyggerdynasti. Alene i Troense kom fem generationer af slægten Møller til at virke som skibsbyggere, hvor traditionen nedarvedes fra slægtled til slægtled. Rasmus Vilhelm Møller arbejdede allerede som 20-årig fra en bedding i Ærøskøbing. Han vendte efter nogle år tilbage til Møllers Plads i Troense og byggede en periode sammen med sin far. Han virkede i Troense indtil værftet i 1887 ophørte. Han fik i 1888 koncession på færgefarten Svendborg-Vindeby. I 1891 genstartede skibsbygmester Zacharias Th. Jacobsen skibsbyggeriet fra pladsen med navnet - Jacobsens Plads. Den sidste store nybygning fra værftet blev den 3-mst skonnert Neptun, som løb af stablen i 1920.

På værftet ved 'Røde Mølle' virkede skibsbygmester Anders Larsen Schmidt og hans søn Lars Andersen Schmidt, som blev meget anerkendte. LA Schmidts ene søn Hans Larsen Schmidt fortsatte på værftet ved Røde Mølle, mens en anden søn blev skibsbygmester i Bogense. På værftet ved 'Ventepose Vandmølle' også i Bregninge Skov, byggede skibsbygmester CP Jensen og siden sønnen CJ Jensen. Fra første del af 1800-tallet og frem til ca. 1850 virkede skibsbygmester Emil A. Krarup fra en bedding neden for Villa Strand (Troense

Strandvej 7), og på en bedding lidt længere ind mod Pilekrogen arbejdede skibsbygmester Th. Pouelsen Petersen, som desuden byggede på Thurø. I Troense blev det bl.a. til barken Ceres (se senere).

Det tog 20 mand ca. et år at bygge et stort skib og der blev bygget ca. et stort sejlskib pr. værft pr. år. Nogen steder byggedes der på klamp, dvs. uden tegning. Fagets teorier og erfaringer blev ikke givet videre ved en egentlig mesterlære og uddannelse, men ved sidemandsoplæring fra den ældre og erfarne til den yngre.

Skibsbygning

Træskibe blev bygget på en 'bedding', der skrånede mod vandet, så skroget, når det var færdigt, let kunne søsættes. På beddingen straktes først skibets køl. I den forreste ende af kølen rejstes skibets bov og i den bagerste ende skibets hæk. Endvidere monteredes 'spanterne' og hele den konstruktion, der skulle tjene til fastgørelse af skibets 'yderklædning'. Ved kravelbygning placeredes bordene kant mod kant, som giver en jævn yderside. Mens man ved klinkbygning anbringer bordene med et overlap (ligesom tagsten), der tvinges sammen med kobbernitter.

Billedtekst 16: Jacobsens Plads 1905. 2 nybygninger på bedding. Det ser solidt ud, men fartøjer kunne alligevel slås til pindebrænde i en storm. Som i kæden – intet er stærkere end den svageste samling. Foto, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Herefter fulgte dæksbjælker og -planker. Den rigtige kurve på bordene opnåede man ved at påvirke træet i en 'svedekasse' med damp og varme, hvorefter bordene kunne tvinges i den ønskede facon. Når plankerne tørrede, beholdt de den nye form. For at gøre klædning og dæk vandtæt blev revnerne mellem plankerne – 'nådderne', 'kalfatret' med tjærede plantefibre, kaldet 'værk', som blev slået hårdt ind i nådderne og dækkedes med smeltet beg. Skroget kunne derefter tjæres eller males, hvilket medvirkede til at konservere træet. En toldkontrollør som repræsentant for myndighederne forestod herefter opmålingen af skibet og udfærdigede et 'bilbrev', som var skibets "dåbsattest" indeholdende oplysninger om navn, kend.bgst, rigning, land, byggeår/-by, værft, bygmester, dimens., tonnage og andre centrale oplysninger om fartøjet. Efter søsætningen blev skibet gjort færdigt med master, rigning og anden udrustning, før det afleveredes til rederen. Bag Grønnegade 23 havde Troense sit eget 'rebslageri' med reberbane på den næsten 500 meter dybe matrikel. I 1972 blev rebslageriet flyttet til Taasinge Museum.

Billedtekst 17: Briggen Danmark blev bygget på CJ Jensens værft ved Ventepose Mølle i Bregninge Skov i Troense og senere opgraderet til 3-mst bark med navnet Dannebrog i 1861/62. Den var herefter klar til sejlads til fjerne steder som Kinakysten, Australien og Buenos Aires. Den prydede i mange år tobaksdåsen til Mac Baren Navy Mixture. Privat foto af tobaksdåsen

Top og bund

'Rigningen' på skibene var et vigtigt fokusområde for søfolkene i Troense. Det var afgørende, hvilke erfaringer skibsbygmesteren, rederen og skipperen havde, men også hvad skibet skulle bruges til og hvor det skulle sejle, når skibet skulle rigges. Sejlføringen og antallet af master havde markant indflydelse på farten og evnen til på lange farter at komme hurtigt frem. Råsejl var gode med 'vinden agten for tværs' til udnyttelse af fx en konstant passatvind. Derfor byggedes der primært store skibe med ræer, som fx brigger, barker og fuldriggere til langfart. I fart på Nord- og Østersøen eller Nordatlanten (fiskeri på Newfoundland), hvor vinden ofte var langt mere lunefuld og der derfor skulle krydses meget, var skonnertsejl til gengæld bedre og lettere at håndtere. Endvidere havde rigningen naturligvis også afgørende betydning for, hvor stort mandskab der var brug for - råsejl krævede klart flere hænder end skonnertsejl. På træskibe, der skulle sejle i is eller i farvande, hvor der var risiko for angreb af pæleorm, beklædtes skroget under vandlinjen med en 'forhudning' af metalplader, som også hæmmede begroning. Det kunne være grå (zink), gule (messing) eller grønne (kobber) plader.

Rederierne
Skibene finansieredes som regel gennem 'partrederier', hvori skibsbygmesteren og skibsføreren oftest indgik. Derudover var der et antal andre indskydere. Man kan sammenligne det med vore dages investeringer i værdipapirer. Andelens størrelse afgjorde udbyttet. Denne konstruktion indebar også en spredning af risikoen, da 'assurance' først blev muligt hen i århundredet (fra ca. 1870). Når skibene blev ældre og mindre værd, kunne skibsføreren ofte få råd til selv at overtage også det økonomiske ansvar. De store, som fx AC Thurøe, blev så velkonsoliderede, at de havde økonomien til at eje alene.

Billedtekst 18: Briggen Peter og Lauritz, som blev det første store skib fra Møllers Plads i Troense. Den løb af stablen i 1850. Rederen hed AC Thurøe. I 1920 blev det sidste store sejlskib bygget på værftet, det var den 3-mst skonnert Neptun – og da hed værftet Jacobsens Plads. Foto af farvelagt litografi fra Skibsportrætter - Svendborg Historie

Skipperne
I min slægt har mange været skibsførere. Sønnen til tidligere omtalte værtspar fra Røde Kro var min tip-tipoldefar, reder og kaptajn Niels Erichsen (1796-1881) – læs mere om ham i Årbogen 2002. Også min tipoldefar Lauritz Clausen (1829-1908), Grønnegade 8 og hans søn Johannes Clausen (1863-1920), Badstuen 12 var skippere. Endvidere må jeg endelig nævne fra min oldemors side af slægten Anders L Fallentin (1858-1930) og hans far Carl F Valentin (1828-1910), Gyden 2 og den overhovedet største af dem alle Anders C Thurøe (1810-1899) - læs artikel i Årbogen 1990, han havde etableret sig i 'Karnaphuset' Strandgade 19 efter svigerfaderen og opbyggede en stor 'coffardiflåde'. Hans søn Harald, som overtog Strandgade 17 efter farbroderen Peder C Thurøe, nåede aldrig sin fars niveau – det var for sent.

Det var naturligvis maskinen, der tog vinden ud af sejlene på sejltræskibene i slutningen af 1800-tallet. Ikke fordi maskindrevne skibe kunne bevæge sig hurtigere. Det kunne de ikke. Gode sejlskibe kunne sejle mindst lige så stærkt; men motordrevne skibe kunne sejle i vindstille og skulle ikke 'krydse i modvind'.

Billedtekst 19: Postkort fra Troense omkring forrige århundredskifte, hvor vaskeriet endnu ikke var bygget. I forgrunden 'Karnaphuset', Strandgade 19, hvor skibsreder AC Thurøe residerede. På den tid kunne han se indtil flere træsejlskibsværfter og om vinteren op til 15-20 store skibe for svaj i Pilekrogen fra sit stuevindue. Midt i billedet ses posthuset, Strandgade 29. Scan af eget postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Sejlskibene
Flere af vores forfædre var ejere og førere af stolte, smukke sejlskibe som: Prinsesse Caroline Amalie, De Tvende Brødre, Dannebrog, Alfrede, Ruth, Leif, Ceres, Anna og Peter & Lauritz m.fl. Det første skib fra Rasmus Møllers Plads (nu Jacobsens Plads) blev 'Peter og Lauritz'. En 2-mst brig bygget 1850 af Ch. Møller & HR Møller. Dimensioner: 77,7 x 22,2 x 11,9 fod (160 BRT). Den var kravelbygget af eg og havde flad hæk. Den blev solgt til Sverige og forliste i 1878 på rejse fra Ystad til Liverpool ved stranding på øen Malö ved Göteborg på grund af tåge og strømsætning.

Høj risiko
Der kan være en tendens til at se sejlskibstiden i et romantisk skær og med en forestilling om eventyr og palmeklædte kyster. Men virkeligheden var ikke idyl. Det var hårdt arbejde. Børn på 14 år skulle efter konfirmationen hjemmefra og træde ind i de voksnes rækker. Dengang gav udtrykket mening. Piger kom ud som tjenestepiger og drenge kom ud at sejle. Drenge skulle op i riggen i dårligt vejr iført træsko og olietøj - havde de typisk ikke. Styrt fra stor højde var ikke ualmindeligt. Sygdom, ensidig mad, saltvandssår der ikke kunne læges, tæsk og hårde ord hørte til dagens orden. Livet på land var også hårdt og barskt, men trods alt mindre farligt.

Slægtshistorien vidner om, at mange yngre mænd gik til, blev taget af en brodsø og forsvandt i bølgerne. Kvinderne derhjemme skulle få det hele til at fungere for en ofte stor børneflok og næsten ingen penge.

Skibene besejlede 'de syv verdenshave' og søfolkene gjorde det til deres metier at producere overskud på de laster, de førte. De store barker sejlede fortrinsvis på Sydamerika og Ostindien mens skonnerterne også kunne gå til fx Brasilien, men primært sejlede i Nord- og Østersøfart. Vi ved også at nogle besejlede vestkysten af det amerikanske kontinent – fx San Francisco. Tænk på, hvor langt borte det er. Panamakanalen åbnedes først i 1914. Lasterne på langfart kunne være salt fra Europa til Argentina. Kød fra Argentina til Brasilien. Kaffe fra Brasilien til Cuba eller Dansk Vestindien og sukker og kaffe retur til Europa.

I vore dage klares sådan en tur på nogle få timer i fly og man kan sende en sms hjem og oplyse, at man nu er godt fremme. Dengang var det en rejse på mange måneder. Suez åbnede i 1869 så turen østover har med sikkerhed i starten gået syd om Afrika. Postkort, vi har fra tiden, vidner om, at søfolkene var flinke til at skrive hjem og fortælle - hvor de havde været nogle måneder tidligere.

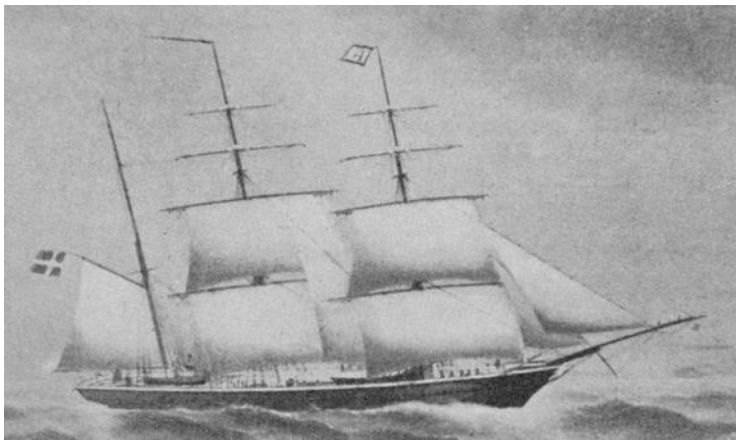

Billedtekst 20: Områdets stoltheder og flagskibe primært til Kinafart. Den 3-mst bark Svendborg af Troense i bidevind og hård luft (127,2 x 25,7 x 15,0 fod / BRT 351) ført af Andreas Rasmus Thurøe bygget 1855 af brdr. Møller, Strandvejen i Troense, og den 3-mst bark Ceres af Troense rumskøds (121,4 x 23,7 x 13,7 fod / 312 BRT) ejet af AC Thurøe bygget og kobberforhudet i 1867 af skibsbygmester Th. Pouelsen Petersen i Troense. Foto af malerier fra Skibsportrætter - Svendborg Historie

Stranden

Først må vi lige have begreberne på plads. Når FC Lund taler om lande, mener han oftest øer. Tænk på Sjælland, Lolland og Langeland. Når han skriver strand, mener han som regel havn. Lokalt har vi altid kaldt Troenses centrale mødested og omdrejningspunkt med broer og både for – stranden. Jeg burde nok afholde mig fra med lydskrift at angive, hvordan det udtales [stra·ij] på lokalt mål. Det har også altid været utvetydigt, at tale om øverste og nederste Hulvej og Strandpromenaden. Troense blev overhalet af Svendborg, Thurø og Marstal som værftsby med afslutningen af sejltræskibstiden ved overgangen til forrige århundrede. Det var ved at være slut med kommerciel sejlskibssejlads. I første halvdel af det 20. århundrede fandt mange mænd fra Troense stadig deres beskæftigelse til søs, som kaptajner, styrmænd og matroser; men det var nu i rederier hjemmehørende andre steder end i Troense. Til gengæld fik byen lov til at bevare sit idylliske særpræg.

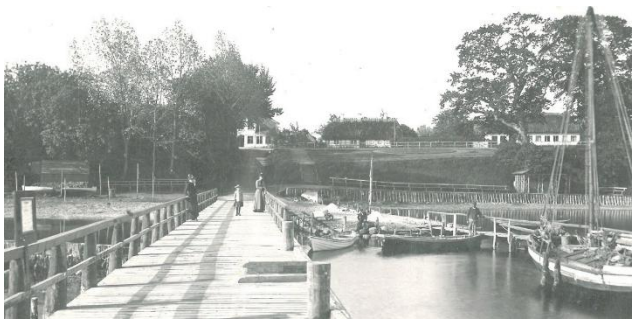

Billedtekst 21: Brohovedet på Dampskibsbroen før Badehotellet blev bygget var indrettet så både Sundfarten (Helge) og Rudkøbingfærgen kunne anløbe den samtidig. I mange år var der kun få pladser til lystfartøjer ved broen vest for. Foto af postkort, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

I Kærstruptiden var Troense, siger kilderne, et lille ubetydeligt fiskerleje med spredte gårde og huse. Der kunne oprindeligt også drives fiskeri i det lavvandede nor, kaldet 'søen' vest for næsset som Slottet blev bygget på, fordi det stod i åben forbindelse med Lunkebugten. Fiskeri har dog aldrig været nogen betydende næringsvej. Træbroer har kort levetid, de må til stadighed fornyes og der må slås nye fortøjningspæle. Stranden var indtil ca. 1875 primært Dampskibsbroen og en kort bådebro vest for. Dampskibsbroen blev anlagt som afløser for Badstuebroen ved nederste Hulvej. Den stigende skibs- og færgefart fra sidste halvdel af 1800-tallet fordrede først og fremmest større vanddybde.

Billedtekst 22: Anløbsbroen ved nederste Hulvej 1889. Badstuebroen fungerede inden Dampskibsbroen blev anlagt som Troenses primære ud- og indskibningssted. (Maleri af Peter Tom-Petersen, privateje i Sverige, affotograferet af fotograf: Otto Ohm, Malmø)

Gennem årene er antallet af bropladser til lystbåde steget støt. Med den voksende velstand i 1900-tallets sidste halvdel og øgede mængde af fri- og ferietid, vandt lysten til at sejle og at udnytte de unikke muligheder for skønne ture i det Sydfynske Øhav frem – nok især for mændenes vedkommende. Interessen og antallet af lystbåde var så stort at Troense Selskabelige Sejlklub (TSS) blev dannet - formentlig i starten af 1930'erne. Der var dog nok for meget selskabelighed og frokostkurv og for lidt kapsejlads over det, for i 1938 stiftedes ungdommens modreaktion på dette - Troense Junior Sejlklub (TJS), hvor det primære var sejlsport og kapsejlads. Pga. de hårde isvintre 1941 og 42, som gik kraftigt ud over broerne, blev Troense Brolaug dannet. Tre klubber med stort set samme indhold i en lille by var alligevel i overkanten. I dag er de sammensmeltet i en klub – Troense Bådelaug (TBL). Der er desuden en ret driftig klub for tidens nye sort - kajakken. Klubberne har klubhus i det tidligere frugtpakkeri.

Sundudsigt og bevaringspligt

De svenske besættelsestroppers hugst og det flittige træskibsbyggeri i 1800-tallet, som fortrinsvis anvendte egetræ, gjorde voldsomme indhug i mængden af eg på Tåsinge. Men der er stadig flere store egetræer tilbage. Det mest kendte er Ambrosiusegen fra ca. 1600, som er opkaldt efter Ambrosius Stub (1705-1758), der var huslærer på Valdemars Slot. Han skal have siddet under træet og digtet om sin ulykkelige kærlighed til Fruen på Slottet. Men der står bl.a. også en rigtig gammel og flot eg på Stærodden, som indgår i striben af fredede ege som Christian IV lod plante langs Troenses kystlinje fra Eghaven og ind mod Pilekrogen.

Billedtekst 23: Stærodden ca. 1928 og ingeniør Konows hus (opført 1899) fotograferet fra øst mod vest; i baggrunden Bregningeskoven og til højre, røgeriet på Thurø tæt på Mårodden. Den fredede eg fra C 4s tid er her omkring 300 år gammel. Foto, Tåsinge Lokalhistoriske Arkiv

Billedtekst 24: Stærodden 2018 med egetræet, som er vokset godt, knap 100 år senere og Eghave Flak eller Eghavn. Odden er sandsynligvis opkaldt efter min 3TIP oldefar (FFFMFF) og min 2TIP oldefar (FFFMF), der begge hed Niels Stær og sammenlagt boede mere end 75 år på odden. Foto, Lars Lærke Bødker

Fredning og bevaringsplan er til stadighed under pres i Troense. Man flytter til Troense, fordi man er tiltrukket af idyllen og autenticiteten. Hvis en eg tager lidt rigeligt af udsigten, er det dog alligevel for nogen fristende at tage fat med kædesaven. Det har også vist sig, at et søm i et bræt til et badehåndklæde over natten kan forvandle sig til et badehus. Byen skal ikke være en kulisse; men på den anden side skal alting vel ikke laves om.

Afslutning

Jeg skrev i indledningen, at jeg bl.a. gerne ville kende slægtsnavnets oprindelse og jeg fik fundet ud af, hvor vores Bødker-navn stammer fra. Navneloven har været ændret mange gange. Den ændring vi måske har lagt mest mærke til, er Struenses fra 1771, som indebar ophør med at bruge patronymer, dvs. -søn og -datter og gav i stedet påbud om at anvende et slægtsnavn. Det gav startskuddet til, at man begyndte at tage navn efter fødegården, lokaliteten, erhvervet o. lign. Den seneste lovændring fra 2007 gør næsten alt muligt - mod betaling. Vores Bødker-navn kan føres tilbage til Hans Nielsen (1772-1845). Han tog navnet Bødker, fordi han var bødker og skibstømrer. Familien boede i 'Det Store Hus', Troense Strandvej 24.

Evt. korrespondance vedr. artikel bedes sendt til: LFBodker@gmail.com

Referencer

Ivan Dich (ed): Svendborg Vindeby Færgefart. Udgivet af I/S Svendborg-Vindeby Færgefart. Tilrettelægning og tryk Svendborg Avis Bogtrykkeri 1966.

Ester Fredholm: Troense – dengang. Tåsinge Årbog 1990.

Achton Friis: De danskes øer, Bind 1, med illustrationer af Johannes Larsen og forfatteren. Grafisk Forlag. 3. udg. København 1981.

Morten Hahn-Pedersen: Jacobsens Plads - Et Troenseværft 1848-1985, Skrifter fra Svendborg & Omegns Museum, bd. 17, Svendborg 1986.

Morten Hahn-Pedersen og Knud Helles: Troense-registranten. Lokalhistorie og bevaringsbestræbelse i Troense. Tåsinge Årbog 1987.

Morten Hahn-Pedersen: Slægten og éneren – Skibsreder A. C. Thurøe fra Troense. Tåsinge Årbog 1995.

Heine O. Hansen: En Troense-dreng fortæller. Høst & Søn. 1. udg. 1975.

Lars Hansen: Troenses foreninger. I: Troense gennem tiderne. Troense Beboerforening/Pæreskudeprojektet. Jens Hagen Eriksen og Knud Helles (ed.). Tåsinge Årbog 1987.

Thorvald Hansen: En redningsbåd på Lunkebugten 1827 – og dens helt. Tåsinge Årbog 2002.

Peter Henningsen: Niels Juel og almuen på Tåsinge 1714-66. Elitekultur og folkekultur i Danmark i det 18. århundrede. Tåsinge Museumslaug's Forlag 1993.

Frode Holm-Petersen: Træk af skibsfartens udvikling i Svendborg toldsted. Udgivet af Svendborg By i anledning af 700 aars jubilæet 1253-1953. Amts Bogtrykkeri 1953.

Bent T. Mortensen: Troense Junior Sejlklub. Erindringsbilleder fra en dejlig tid med sejlsport. Tåsinge Årbog 2013.

Carl Gustav (Høgstrøm) Nielsen: Taasinge - Før og Nu. Den Milo'ske Boghandel. Milo'ske bogtrykkeri. Odense 1901.

Carl Gustav Høgstrøm: Taasinge på Niels Juels Tid. C. Schønnemanns Bogtrykkeri. Nyborg 1916

Svend Højte: Ventepose Mølle - en vandmølles historie. Tåsinge Årbog 2003.

Valdemar Jensen: Tåsinge rundt – en lokalhistorisk sejltur. Tåsinge Museumslaug's Forlag 1995.

Keld Bo Larsen: Lodsstranden del I – en historisk gåtur langs kysten fra Troense til Slottet. Beboerforeningsbladet 2018.

Frederik Christian Lund: Beskrivelse over Øen Thorseng. Genoptrykt fra 1. udg. 1823. Taasinge Museumslaug ved dyrlæge P. Petersen. Typografisk tilrettelægning: Poul Jeppesen. Svendborg Tryk. København 1973.

Rikke Agnete Olsen: Voldsteder i Danmark – en vejviser til Fyn og omliggende øer. Forlaget Skippershoved 1997.

Bent Rye Rasmussen: Barndomsminder om naboer og genboer i Troense. Tåsinge Årbog 2012.

Helle Ravn: En frugthave i Troense gennem 100 år. Tåsinge Årbog 2008.

Christian L. Sørensen: Sømandsforeninger i Troense. Handels- og Søfartsmuseets årbog 1961.